

causa seipsam quoad secundum esse producat (1): quam sententiam haud improbabilem reputat Lossada (2). Sententia vero longe communior negat possibilem esse talem actionem (3). Verum hæc sufficit dumtaxat innuere.

CAPUT III.

DE RELIQUIS CAUSARUM GENERIBUS.

Quæ adhuc dicenda restant de aliis causarum generibus, brevissime tractanda sunt; quia de causis materiali, formali et finali multa necesse erit in *Cosmologia* disputare, ubi de internis corporum principiis, de fine mundi, deque innata causarum naturalium ad certos fines propensione, fusiore calamo scribendum est.

ARTICULUS I.

Causa materialis et formalis.

Quid causa
materialis

408. Causa materialis ex Aristotele est, *ex qua fit aliquid cum insit* (4). Per quam descriptionem in primis materialis causa distinguitur a privatione; nam quamvis etiam aliquo modo res fiat ex privatione, quæ ut alibi dicitur, numerari solet inter principia corporis *in fieri*, nihilominus privatio non concurrat ad effectum rei, tamquam id quod *eidem*

(1) Ita Suarez (*De Eucharist.*, disp. 49, sect. 1 et disp. 50, sect. 4, vers. fin. Cfr. disp. *Metaph.* 20, sect. 3, n. 10; et disp. 26, sect. 4, n. 17), quem secuti sunt Tellez (disp. 26, sect. 2, n. 14), Arriaga (*Physic.*, disp. 7, n. 114), Rhodes (lib. 2, disp. 2, q. 1, sect. 4, paragr. 1, *Dico* 3.º), Egidius Conninck (*De Eucharist.*, q. 25, a. 4, dub. 5) aliique cum aliis antiquioribus scriptoribus.

(2) *Physic.*, tract. 2, disp. 4, c. 5.

(3) Ita Card. Lugo (*De Eucharist.*, disp. 7, sect. 2), Valentia (in 3.um disp. 2, q. 23), Vazquez (In 3.um p., disp. 131, c. 3), Soarez lusit. (*Physic.*, tract. 2, disp. 4, sect. 3), De Benedictis (*Physic.*, lib. 2, q. 4, c. 8), etc.

(4) *Physic.*, lib. 2, cap. 3.

insit, seu peracta effectione permaneat in illa. Deinde differt etiam a formali causa; nam est quidem forma etiam aliquid, *ex* quo constat intrinsece res ipsa facta, sed tamen non recte dici potest secundum communem vocum intelligentiam res fieri *ex* forma, siquidem cum dicimus aliquid *ex* aliquo fieri significamus per hanc particulam habitudinem ad prævium subjectum recipiens novam aliquam formam, ut sic constituat simul cum illa novam rem (1).

Sed si ita se res habet, quæras forte, cur non descripsit Aristoteles hoc pacto materialem causam: id *in* quo aliquid fit? Respondeo si Aristoteles hoc pacto materialem causam definivisset, non explicaturum esse habitudinem materiæ nisi respectu formæ, nec expressurum fuisse influxum causæ materialis. Nam materia non exercet causalitatem in solam formam, sed etiam in compositum. Præterea respectu compositi, illud *ex* quo fit, semper habet habitudinem causæ materialis; sed materia non exercet causalitatem respectu omnis formæ; nam anima rationalis est vere forma respectu materiæ, quam informando constituit hominem. At materia respectu formæ hujusmodi non est causa materialis, nec proinde forma rationalis fit *ex* materia in ullo vero sensu, quamvis fiat *in* materia per creationem. Quare fieri *in* aliquo non exprimit *ex* sese materialem causalitatem, sicut exprimit fieri *ex*. Itaque recte definitur causa materialis, *ex qua fit aliquid, cum insit*; vel id *ex quo tanquam ex subjecto intrinsece manente fit compositum*. Cæterum materialis causalitas considerari potest sive respectu formæ substantialis sive respectu formæ accidentalis. Entitas illa, quæ materialiter causat formam substantialem, vocatur *materia prima*, quæ per formam consentaneam actuata constituit corpoream substantiam, seu compositum substantiale, ut alibi probandum erit; at quævis creata substantia, sive spiritualis sive corporea, causare potest formam accidentalem, constituendo cum ea compositum accidentale; sicut corpus informatum albedine efficit compositum accidentale album, et anima intellectionem recipiens constituitur intelligens.

Duplex materiæ
causalitas.

(1) Revocanda est in mentem ratio et genera subjectorum superius explicata, cum enuclearetur notio substantiæ. Vide num. 275.

Causa materialis
intrinsicca et
extrinsicca.

Causa materialis dividi potest in intrinsiccam et extrinsiccam; intrinsicca dicitur respectu compositi quod intrinsece constituit, atque adeo definiri potest ea, quæ causat intrinsece constituendo compositum tamquam subjectum informationis compositi alterius. Causa materialis extrinsicca dicitur respectu formæ, quam sustentat, quia nempe non ingreditur intrinsiccam illius constitutionem; ac describi potest illa, quæ formam causat tamquam subjectum sustentationis illius, seu tamquam id, a quo ut subjecto præsupposito essentialiter pendet formæ productio: ubi nomine formæ intellige sive substantialem, sive accidentalem, immo et modum, qui pendeat ab alio in genere causæ materialis, licet modus proprie non sit forma. Duplex hæc causalitas, intrinsicca et extrinsicca, probe distinguenda est, quia quamvis sæpissime utraque simul reperitur, tamen potest separari altera ab altera, ac porro separatur in subjecto puræ informationis seu receptionis, quale est materia respectu formæ spiritualis, utpote quæ non causatur ab illa, nec educitur de ejus potentia, sed creatur.

Causa materialis
veri nominis
causa est

409. Quæ cum ita sint, patet eam, quæ dicitur causa materialis, veri nominis causam esse, sive consideretur respectu compositi, quod intrinsece constituit ut pars ejusdem; sive etiam consideretur respectu formæ, quam sustentat. Primum necesse non est iterum probare, quia jam superius probatum est, cum quadrimembris divisio causæ declararetur. Alterum autem facile probatur, quia forma, quæ de potentia materiæ dicitur educi, vere dependet a materia et *in fieri et in facto esse*, nam neque fit, neque est, nisi dependenter a materia. Atqui non dependet tamquam a pura conditione, nam tamquam a pura conditione forma etiam spiritualis, quæ non educitur, sed creatur, dependet a materia. Ergo tamquam a causa. Itaque sicut agens causa est, quia pro credit ab eo actio effectus productiva, ita materia dicenda est causa, quia actio agentis nequit exerceri nisi in materia. Negari tamen nequit, quod materia respectu formæ ex illa eductæ, imperfectius causæ munus obire, quam efficiens causa, quia hæc causat ut dans, illa ut recipiens ac sustentans, unde etiam materia non præhabet formaliter nec virtualiter esse formæ, sed solum habet capacitatem recipiendi,

ideoque nec dici potest simpliciter influens esse, sed tantum cum addito *in genere subjecti sustentativi*, licet hoc pacto vere positive conducit ad existentiam effectus.

410. Jam si causalitatem materialis causæ requiras, ea videtur respectu compositi reposita esse in unione, prout unio est: quia eo ipso quod materia unita concipiatur cum forma, non potest non intrinsece constituere compositum; sublata vero unione, neque compositum adest. Aliis verbis, causalitas materiæ respectu compositi est compositio; at compositio est unio. Ergo unio est causalitas prædicta. Respectu autem formæ causalitas causæ materialis est eductio, quatenus passio vel sustentatio est. Et probatur, quia non ob aliam rationem subjectum vel materia dicitur causare formam, nisi quia sustentat illam *in fieri et in esse*; et præterea præcise materia non exercet materialem causalitatem respectu formæ spiritualis, quia hæc non dependet seu sustentatur ab illa. Ergo sustentatio est causalitas causæ materialis. Idemque significatur ab aliis, cum dicunt materiam causare se exhibendo ut subjectum, vel se communicando formæ, nam nisi res communicet se alteri instar subjecti sustentantis illud, re vera non causabit materialiter (1). Cæterum sustentatio hæc in re est ipsa passio subjecti vel eductio, nam actio eductiva et passio unum idemque realiter sunt, eductio quippe definitur *productio ex præsupposito subjecto*. Ex quo tandem habetur, eandem realitatem, quæ prout proficiscitur a causa efficiente, vocatur *actio*, illamque denominat *agenem*, prout receptam et sustentatam a materia vel subjecto, vocari *passionem*, ac denominare illud *passum* vel causans materialiter. Tres ergo numerandi videntur effectus materiæ, compositum, forma educta, et ipsa eductio seu generatio compositi.

411. Formalis causa definiri potest ad mentem Philosophi quæ causat intrinsece constituendo compositum tamquam pars specificativa, saltem principaliter, quidditatis illius. Nam forma

(1) Eadem doctrina ab aliis diversimode exprimitur cum docent, quod causalitas materiæ est *dependentia* formæ a materia, vel *inherentia* formæ, vel etiam formæ *receptio*, quamquam receptio est vox minus propria, nam etiam recipi potest a materia forma, quæ ab illa non causatur, nempe forma spiritualis.

Causalitas
materialis.

Sustentatio idem
quoad rem cum
eductione

Quid causa
formalis.

est ex Aristotele ratio essentiae vel quidditatis (1), intelligi corporei compositi, ac duplex distinguitur, altera substantialis, altera accidentalis, ut jam alias notavimus. Existentia formarum accidentalium probata superius est, cum vindicaretur realitas accidentium a substantia distinctorum. Existentia vero substantialium formarum in *Cosmologia* probanda erit. Prædicta vero descriptio cum proportione accommodari potest formali causæ cujusvis compositi, sive substantialis sive accidentalis, sive physici sive metaphysici, itemque concretis coalescentibus ex forma sive intrinsece in se recepta, sive concretis logicis, quæ a forma pure extrinsece denominantur, quale est v. g. *res visa*. Quamquam nec formæ compositi metaphysici nec concreti logici sint proprie formales causæ, illæ videlicet ex defectu distinctionis a subjecto, hæ ex defectu unionis. In omnibus enim compositis hujusmodi semper habetur, denominationem illam propriam ac specificam vel quasi specificam provenire a forma. Sic ignis in specie ignis constituitur, saltem principaliter, per suam formam substantialem, et album prout album ab albedine, homo a rationalitate, et res cognita vel amata a cognitione vel amore. Hinc intelliges divisiones illas formæ in substantialem et accidentalem, physicam et metaphysicam, intrinsecam et extrinsecam.

412. Quod forma sit veri nominis causa compositi, quod constituit, communissima doctrina est, et satis constat ex superius dictis, quamvis quidam negaverint. Utrum autem forma sit causa respectu materiæ ipsius, quam informat, specificative sumptæ, acerrime controvertitur inter Thomistas ac cæteros Philosophos: affirmant illi, contententes materiam ex se ita esse puram potentiam, ut nullam habeat existentiam, sed a sola forma ut informante reddatur existens. Secundum quam sententiam scripsit S. Thomas: *Materia dicitur causa formæ, in quantum forma non est nisi in materia; et similiter forma est causa materiæ, in quantum materia non habet esse in actu, nisi per formam* (2). Negant cæteri, quia materia prima cum sua entitate identificatam habet existentiam,

(1) *Physicor.* lib. 2, cap. 7.

(2) *Opusc. de Principiis naturæ.*

atque adeo materia in sua partiali entitate et aliquali essentia et existentia non pendet a forma in genere causæ formalis. Et hanc sententiam teneant, necesse est, quicumque rei essentiam actualem non distinguunt realiter ab existentia. Est autem secundum omnes forma causa formalis materiæ, reduplicative prout complete, nam per illam completur hæc et constituitur in ratione talis compositi.

Dices: Forma est causa formalis illius, cujus est forma. Sed est forma materiæ specificative sumptæ. Ergo respectu ipsius est causa formalis.

Resp. 1.º Retorqueo argumentum. Gratia est forma respectu animæ rationalis specificative sumptæ. Ergo respectu ejusdem sic acceptæ erit causa formalis. Simili modo posset sic argui: Materia est materialis causa illius, cujus est subjectum. Sed est subjectum animæ rationalis. Ergo est causa materialis ejusdem.

Resp. 2.º *Dist. Major.* Forma est causa formalis illius, cujus est forma intrinsece constituens et specificans, *conc.*; cujus est forma pure informans, *neg.* Tum contradist. *Minore, neg. conseq.* (1).

Instabis. An non per formam materia penitus immutatur ac transformatur? Ergo forma causat aliquid in materia.

Verum quæro abs te, quid est materiam immutari per formam, nisi constitui compositum? Ergo immutatio ac transformatio ista non probat causalitatem formæ, nisi relate ad compositum. Et re quidem vera independenter a forma habet materia totam suam entitatem propriam et quasi specificam, secus atque forma cujus entitas et *in fieri* et *in esse* dependet, ac sustentatur a materia. Materia ergo specificative sumpta non pendet a forma tamquam a propria causa formali. *Tamquam a causa formali,* inquam, nam materia potest dici pendere a forma in genere causæ finalis, quia materia est propter formam, non autem forma propter materiam; vel in ipso etiam genere causæ formalis *tamquam* a conditione, quia nempe materia existere nequit, saltem naturaliter, nisi per formam actuata (2).

(1) *Lossada,* loc. cit., n. 17.

(2) *Cfr. superius dicta,* n. 256, *Verum forma non est...*

¹ Quid effectus
formalis.

sive primarius,

413. Id quod a causa formali materiam informantē satur, vocari solet *effectus formalis*: qui plerumque duplex est, alter *primarius* vel intrinsecus, *secundarius* alter vel extrinsecus. Primarius est ipsum compositum sive concretum, quod resultat ex forma subjectum informantē, consistitque in complexu formæ et materiæ ac unionis, quin sit necesse quidpiam aliud addere, totum enim seu compositum, ut nunc supponimus, non distinguitur a partibus unitis. Patet autem respectu effectus hujusmodi formalis primarii formam esse causam intrinsecam, cujus causalitas esse videtur unio, quatenus unio importat informationem materiæ, quia præcise sic concepta unio est ultima determinatio et exercitium, quo forma ut pars specificativa constituit compositum. Et hoc pacto effectus formalis albedinis est *album*; intellectionis, *intelligens*; gratiæ, *sanctum*. Ex quo intelliges, quomodo et materia et forma seipsas dando et communicando constituent compositum; materia seipsam præbet tamquam subjectum receptivum, et tamquam potentiam perfectibilem ac determinabilem ad esse specificum substantiale vel accidentale, forma vero præbet seipsam ut actum perfectivum ac determinativum ad hujusmodi esse specificum.

Dices: Unio quatenuseductio vel passio est causalitas causæ materialis intrinsecæ. Ergo eadem unio, quatenus informatio, nequit esse causalitas causæ formalis.

Resp.; *trans.* antec.; *neg.* conseq. Si enim non repugnat eandem educationem, quoad rem ipsam, esse actionem simul et passionem, ac proinde causalitatem causæ efficientis et materialis; non video, cur magis repugnet eandem unionem esse causalitatem et materialis et formalis causæ, materialis quidem quatenus esteductio, formalis vero quatenus est informatio. Cæterum transmissi antecedens, quia controversitum multum, utrum unio formæ materialis re identificetur cum ipsa educatione vel passione: qua de re agendum est in *Cosmologia*, ubi etiam disputabitur, quid rei sit unio materiæ cum forma.

sive secundarius

Jam effectus formalis secundarius vel extrinsecus est ille, qui ex unionē formæ ad subjectum ita resultat, ut adequate distinguatur a forma. Sic expulsio frigoris a subjecto est effectus formalis secundarius caloris: et extensio actualis

in corpore dici solet effectus formalis secundarius quantitatis. Quare generatim quicumque effectus, sive negativus sive positivus, quasi per necessariam resultantiam sequitur informationem formæ, nec ab ea constituitur, vocatur effectus formalis secundarius. Unde forma respectu effectuum formalium secundariorum non est proprie loquendo causa formalis, quia non intrinsece constituit nec specificat illum, sed potius inducit illum in genere causæ efficientis *moralis*, quia quamdiu forma materiam informat, exigit naturaliter, ut sequatur talis secundarius effectus, sicut quantitas materiam informans *exigit*, ut partes illius sint actu aliæ extra alias formando actualem extensionem, nec Deus potest id impedire nisi patrando miraculum, ut alibi probabitur.

414. Quæ cum ita sint, liquido patet immensum discrimen creationis ab educatione vel generatione, tum ratione modi productionis, tum ratione termini producti. Ratione quidem modi productionis, quia creatio non præsupponit subjectum actionem creativam sustentans, unde causa creans nullum juvamen habet in alia causa ad peragendum actionem terminumque ponendum; secus autemeductio. Ex parte vero termini, quia terminus educationis est compositum ex materia prævie existente, et actu vel forma de novo ipsam actuante et complemente; nam formaeducta non fit, ut ipsa per se primo sit, sed ut novum compositum per ipsius actionem existat; atque adeo formaeducta natura sua ordinata est ut alterum, nempe compositum, primo et per se sit, ipsa vero non est nisi quatenus actuat illud. Terminus autem creationis est aliquid per se primo existens, ac totaliter de novo factum. Verum de his, quæ summi sunt momenti, alibi etiam dicendi occasio recurret.

Discrimen
creationis ab
educatione.

414. Jam conditiones ad causandum sive materialiter sive formaliter recenseri solent tres: existentia, indistantia et congruæ dispositiones. Nam causæ, quæ causant communicando suam entitatem, necesse est, ut existant. Quod enim non est, quomodo potest suam entitatem communicare? Simili modo quæ causant per unionem ac sustentationem, non possunt distare. Congruæ denique dispositiones requiruntur, quia sine illis nec agens potest formam producere in materia, nec forma in eadem conservari. Unde necessitas

Conditiones
ad causandum
sive materialiter
sive formaliter.

dispositionum in materia videtur ex parte agentis et ex parte formæ repetenda esse; nam materia ex sese, et præcise considerata non postulat hoc vel illo modo disponi (1). Hinc est, quod dispositiones quæ præparant ad receptionem formæ, reducuntur a S. Thoma modo ad causam materialem, modo ad formalem, sicut ea quæ causam efficientem ad expeditè agendum disponunt, reducuntur ad genus causæ efficientis (2). Unum dumtaxat notandum est relate ad primam istarum conditionem, quod Thomistæ concedunt quidem in materia *requiri* existentiam ad causandum respectu formæ *substantialis*, negant tamen eam *prærequiri*. Nam cum materia prima existentiam recipiat a forma, non oportet, inquit, quod habeat existentiam *antecedenter* ad causationem, sed sufficit, quod habeat illam *concomitanter et in termino suæ causationis*. Nec reputant esse inconveniens, quod res nondum existens causet materialiter, quia causare hoc modo non est actualitatis, sed potentialitatis, siquidem recipere in quantum tale ad actualitatem non pertinet, sed ad potentialitatem (3). Et ob oppositam rationem fatentur cum communi sententia subjectum accidentia sustentans exigere tamquam *præquisitum* existentiam, quia nempe illam non accipit ab accidentibus. Verum prima pars hujus doctrinæ reliquis omnibus Philosophis vehementer displicet; quippe qui nequeunt intelligere, quomodo id quod nondum est, possit causare etiam recipiendo, sustentando, atque adeo positive juvando efficientem causam. Itaque quicumque essentiam actualem ab existentia re non distinguunt, sententiam istam rejiciunt.

ARTICULUS II.

De causa finali et objectiva.

Varie finis
acceptiones.

416. Finis multifariam sumi potest; nam sæpe idem valet ac terminus alicujus rei, vel extremum in aliqua serie, ut

(1) Vide de his Lossads, loc. cit.; Rhodes, lib. 2, disp. 2, q. 2; de Benedictis, vol. 2, lib. 2, q. 2, c. 3.

(2) S. Thom. 4.º dist. 17, q. 2, art. 5; et ib. dist. 2, q. 2, a. 1, solut. 1 ad 2.^{sm}; 2, q. 27, a. 3.

(3) Joan. a S. Thom., *Physic.*, q. 11, a. 1.

cum dicitur *finis anni*; sæpe alias significat cessationem actionis, quo pacto dicitur *finis scriptiois*, *finis laboris*. Verum finis quatenus causa est, importat aliquid quod appetitum potest ad opus allicere: et sic definitur ex Aristotele id, *cujus gratia aliquid fit* (1), nempe *propter quod*. Unde ad finem requiritur, ut ratione sui amabilis vel appetibilis sit, secus enim jam non esset id, cuius gratia vel propter quod aliquid fit. Id quod ad finem obtinendum conducit, vocatur *medium*, cuius proprium est, ut qua tale non appetatur propter se, verum propter finem; unde medium non habet nisi rationem boni utilis. Actus, quo finis appetitur, ut obtineatur, vocatur *intentio*.

Quid finis in
sensu proprio:

medium;

intentio finis

417. Finis dividitur 1.º in finem *qui* vel *cujus* et finem *cui*. Primus est ille, quem agens intendit assequi, persona vero vel subjectum, cui procuratur finis *qui* tamquam bonum ejus, dicitur finis *cui*. Sic ægrotus sumit medicinam intendens *sanitatem sibi*. Nam vere agit propter sanitatem et propter se, vel ut ipse sanus sit. Itaque uterque hic finis et *cujus* et *cui* propter se appetitur, non propter aliud. Neque obstat quod finis *qui* vel *cujus* ordinetur ad finem *cui*, non enim ex hoc sequitur primum non esse veri nominis finem. Nam dupliciter aliquid potest ad aliud ordinari: primo ut medium ad finem, et quidquid ita ad aliud ordinatur, finis rationem non habet. Secundo ordinatur unum ad aliud tamquam bonum ad subjectum illo perficiendum, ornandum, vel honorandum; et hoc modo finis *cujus* ordinatur ad finem *cui*. Quare non amittit rationem finis, quia non dirigitur ad ulteriorem aliam bonitatem assequendam, sed ipsemet est in se bonum, quod propter propriam suam bonitatem procuratur, et obtinetur, ut eo finis *cui* fruatur, vel ut id in commodum illius cedat. Ideoque etiam recte vocatur finis *qui*, tamquam is *qui* intenditur, ac procuratur per certa media, vel finis *cujus*, quasi id *cujus* possidendi gratia operatur agens. Id quod usque adeo verum est, ut sub nomine finis simpliciter et sine addito plerumque non finis *cui*, sed finis *qui*, intelligatur. Finis ergo *qui* non appetitur ut medium ad finem

Finis qui vel
cujus,
et finis cui:

(1) *Physic.* lib. 2, c. 3 et 7; *Metaph.* lib. 5, c. 2; *de Anim.*, lib. 2, text. 25 et 37.

conducens, sed ut bonum conveniens alicui et sic alliciens ad operandum ejus obtinendi gratia. Hoc pacto amore concupiscentiæ amamus Deum vere ut bonum et finem nostrum ultimum, respiciendo nos ipsos tamquam finem *cui*, quia nempe bonitas divina summe nobis conveniens est ac jucunda; nec tamen ideo Deum ad nos tamquam medium ad finem ordinamus (1). Cæterum notandum est fines istos nunquam seorsim appeti nec suam exercere causalitatem, sed utrumque simul: non enim movet et allicit bonitas rei quasi in abstracto, sed ut ponenda in aliqua persona. Sic qui appetit sanitatem vel canonicatum etc., intendit et procurat per media convenientia se vel alium sanum, canonicum etc., velut concretum ex duplici fine, nempe finem *cujus*, instar formæ acquirendæ, ac finem *cui*, instar subjecti informandi.

Quoniam finis
principalior sit,
cujus vel cui.

Quæres autem uter horum duorum finium principalior sit. Ut quæstio hæc melius resolvatur comparatio institui potest horum finium vel in ratione entis vel in ratione causandi. Priori modo necessarium non est, ut alter horum semper altero nobilior sit, nam interdum finis *cui* nobilior est, ut cum homo propter sanitatem sibi vel alteri acquirendam operatur; interdum minus nobilis, ut cum idem homo propter Deum sibi assequendum virtutem exercet. Et ratio est, quia interdum suppositum potest perfectius se habere non solum per conjunctionem cum perfectione ac bono, quod excellentius sit, ut homo per conjunctionem cum Deo, sed etiam per assecutionem perfectionis, quæ licet minus nobilis in seipsa sit, conveniens tamen subjecto appetenti est, quod proinde melius se habiturum est ea possessa, quam sine illa; quemadmodum homo nobilior quidem est scientia vel virtute, sed tamen scientia et virtus dignissima sunt ornamenta, quæ hominem perfectiorem reddunt. Prout ergo perfectio procurata et intenta per modum finis *qui* se habeat uno vel altero modo respectu finis *cui*, primus finis erit magis aut minus principalis altero in ratione entis. Si autem prædicti fines comparentur in ratione causæ,

(1) Videndus hac de re est Suarez, qui egregie rem explicat, disp. *Metaph.* 23, sect. 2, n. 3, seqq. Cfr. Rhodes, *Philos. perip.*, lib. 2, q. 5, sect. 1; Lossada, *Physic.*, tract. 2, disp. 2, cap. 3, n. 3, 4.

idem videtur esse quærere, quis eorum principalior sit, quod quærere, quis magis ametur magisque intendatur. Et prima fronte videri posset magis intendi finis *cui*, quia magis ratione sui diligitur, magisque in eo sistit motus appetitus. Verum obstat exemplum illud de amore concupiscentiæ, quo Deum tamquam bonum nostrum diligimus. Neque enim dici potest illo actu nos magis, quam Deum, amare, secus enim amor ille inordinatus et malus foret. Neque etiam dici potest intentionem amoris illius magis sistere in nobis, quam in Deo, quem ut nobis bonum appetimus; si enim ita se res haberet, nos ipsi, et non Deus, essemus absolute finis ultimus illius intentionis, quæ proinde essentiali inordinatione vitaretur. Quapropter distinctione utendum est hac in re: «nam in bonis particularibus, quæ præcipue vel etiam omnino amantur in commodum amantis, vel ut illum perficiant, vel sub aliqua alia habitudine ad illum, verum est finem *cui* principaliter amari, esseque principaliter finem», tum ob rationem nuper factam, tum quia «sæpe hujusmodi particulare bonum, quod est finis *cujus*, supponit absolutum amorem illius personæ, cui amatur, et amor ejus ex illo amore nascitur; sic enim homo interdum amat seipsum proprio amore benevolentæ, et ex illo postea amat sibi sanitatem. Et hinc etiam sæpe fit, ut talia bona particularia amentur ut media et utilia ad alios fines ipsi amanti convenientes. Signum ergo est respectu horum finium ipsum finem *cui* esse principaliter magisque dilectum. At vero quando finis *cujus gratia*, est summum bonum et finis ultimus; si ordinate ametur et intendatur, semper debet retinere principaliter rationem finis, magisque trahere ad se intentionem operantis, quia cum sit finis ultimus simpliciter, non potest ita referri in alium sub aliqua ratione finis, ut in illo principaliter sistatur. Atque ita cum homo intendit consequi Deum, licet ipse sit aliquo modo finis *cui* bonum illud quæratur, tamen absolute potius homo ordinat seipsum in illum finem, nam vult conjungi illo bono ut ultimo fini suo. Quo fit, ut licet in eo motu et tendentia respectu mediorum et operationis homo proprie dicatur finis *cui*, tamen respectu ipsius Dei, qui principaliter quæratur, non tam dicendus est finis, quam subjectum, quod ordinatur ad consequendum

illum finem. Quamvis non negem posse etiam vocari finem *cui*, nam revera habet illam rationem, ita tamen ut intelligatur potius ordinari ad alterum finem objectivum et ultimum, quam illum ad se ordinare» (1).

Finis objectivus
et formalis
vel quo.

418. Secundo dividitur finis in *objectivum* et *formalem*, Objectivus, qui etiam vocatur specialiter finis *qui*, est bonum quod quis assequi intendit: formalis autem, qui et finis *quo* dicitur, est possessio et actualis assecutio boni, quod intendit quis assequi. Sic in beatitudine Deus est finis *qui*, et visio beata est finis *formalis* (2). Notat autem S. Thomas (3) cum hanc tradit divisionem, «hos non tam esse duos fines, quam unum; quia neque objectum attingi potest nisi per actum, neque actus fieri potest nisi circa objectum. Et ideo motio ac intentio agentis est ad utrumque per modum unius, et ita unam causam finalem complent. Quamquam eo modo, quo sunt res diversæ, possunt inter se comparari, et una ad alteram ordinari. Atque hoc modo potest ad hanc divisionem applicari fere tota doctrina, quæ circa primam tradita est» (4).

Finis efficiendus
et obtinendus:

Tertio dividitur finis in eum *qui fit*, et eum *qui obtinetur*. Prior est, qui nondum existit, sed per media convenientia in rerum natura ponitur: talis est sanitas pro ægroto, et domus pro ædificatore. Alter est, qui jam in re existit, et solum intenditur possideri: quo pacto Deus est finis respectu quærentium illum.

operis et
operantis,

intrinsicus et
extrinsicus.

Quarto dividitur in *finem operis* et *finem operantis*. Finis operis est ille, ad quem actio vel opus suapte natura ordinatur, ut sublevatio pauperis est finis eleemosynæ. Finis operantis est, quem agens sibi pro lubitu intendit, sicut potest esse gloria vana respectu eleemosynam erogantis. Cui affinis est divisio illa in finem *intrinsicum* et *extrinsicum*. Intrinsicus est ille, quem actio, præsertim intentionalis, intrinsicè respicit tamquam sui specificativum, ut Deus respectu amoris Dei super omnia. Extrinsicus est ille, quem actio non ita respicit, quamvis hæc ad illum obtinendum utilis esse possit,

(1) Suar., disp. 23 *Metaph.*, sect. 2, n. 6-9.

(2) S. Thom., 1. 2, quæst. 1, a. 8; q. 3, a. 7.

(3) S. Thom., 1. 2, quæst. 11, a. 3 ad 3.um

(4) Suar., disp. 23, sect. 2, n. 12.

et de facto dirigitur ab operente. Ita si quis ex prævia intentione veniam peccatorum obtinendi, actum amoris divini elicit, remissio peccatorum est finis amoris extrinsecus.

ultimus et non
ultimus,
proximus et
remotus.

419. Finis denique dividitur in ultimum et non ultimum, remotum et proximum. Proximus est, qui primo et immediate, remotus, qui mediate intenditur. Finis ultimus est ille, in quo plene sistit operantis intentio, quin ulterius progrediatur. Non ultimus est ille, propter quem aliquid fit, ita tamen ut non sistat in eo intentio agentis, sed adhuc ulterius progrediatur: sic si quis studeat ad sacram doctrinam addiscendam, quam deinde ad Christo lucrandas animas dirigit, sacram doctrinam proxime, lucrum animarum ultimo intendit.

Difficultas
adversus
divisionem
finis in ultimum
et non
ultimum

Videri autem potest alicui divisio ista repugnantiam involvere; quia de ratione finis est, ut sit ultimus et ut propter se ametur, quemadmodum et nomen ipsum satis indicat, et liquet ex dictis. Atqui si finis ad ulteriorem alium finem dirigi possit, eo ipso desinit esse ultimus, ac medii rationem incipit induere. Ergo finis, qui proximus dicitur, verus finis esse non potest.

resolvitur.

Ut solvatur hæc difficultas, ac simul prædicta divisio recte intelligatur, notare debes duas rationes in finali causa distinguendas esse, et quod propter se ametur, et quod alia amentur propter ipsum. Sub priori ratione omnis finis, si præcise quatenus finis est consideretur, habet rationem ultimi; nam quatenus propter se amatur, excludit quod ametur propter aliud. Contingit tamen sæpe, ut quamvis res aliqua propter suam intrinsicam bonitatem ametur, nihilominus vel ex natura sua vel ex intentione operantis, tendat ad finem ulteriorem, ut cum quis stipem pauperi petenti erogat, et quia est honesta operatio misericordie, et quia est accommodata ad peccatorum remissionem obtinendam. Tunc ergo unus finis ordinatur ad alium, quamquam sub ea ratione, qua ordinatur, non habeat rationem finis, sed medii. Et sic primus ille finis, qui propter se amatur, dicitur proximus, alius vero ad quem ille ordinatur, remotus, et si in eo sistat intentio, ultimus. Atque ita facile constat necessitas prædictæ divisionis; nam quia intentio agentis necessario debet in aliquo fine versari, quia alias nunquam inchoaretur, ideo

neesse est esse aliquem finem proximum, est enim ille, quem proxime et immediate agens intendit tali actu seu intentione; sicut e converso necessarius est aliquis finis ultimus, in quo tandem sistat intentio, quemadmodum patet ex dictis de repugnantia processus infiniti in causis, et alibi fusiis adhuc probandum erit. Non est autem simpliciter necessarium, ut præter finem proximum, detur alius remotus, quia potest agentis intentio sistere in uno fine, et sic potest ipse finis proximus esse simul ultimus. Sæpe tamen plures dantur fines, alii aliis subordinati, ita ut proximior respectu remotioris habeat rationem mediæ; et tunc finis proximus ab ultimo re distinguitur. Ubi probe nota, ubicumque adest series plurium ad finem aliquem subordinatorum, ad hoc ut plura illa veram habeant rationem finium proximorum, debere *propter se* appeti, si enim solum appetantur, quia ad aliud assequendum conducunt, erunt pura media, nec proinde aderit series finium proximorum remotiorumque, sed finis simul proximus et ultimus erit illud, ad quod series illa mediorum ordinatur. Si vero finis consideretur sub illa alia habitudine, quatenus propter ipsum aliquid eligitur aut fit, facilius erit distinguere rationes illas finis proximi, remoti et ultimi. Nam quando ad unum finem plura media inter se subordinata eliguntur, necesse est dari primum et ultimum medium tam ordine intentionis, quam ordine executionis, in neutro enim ordine potest procedi in infinitum, alias vel electio vel executio nunquam inchoaretur. Dicitur autem primum medium ordine intentionis id, quod est proximum fini, quod proinde primo eligitur post intentionem finis, et illud ipsum est ultimum in executione. E contrario illud medium, quod est in ordine eligendi postremum, est in executione primum; nam ubi finitur electio, inde incipit executio, ut paulatim per media usque ad consecutionem finis perveniatur. Hoc ergo medium, quod est in executione primum et ultimum in electione, nullam habet rationem finis, quia nec propter se appetitur, cum tantum sit medium, nec etiam aliud appetitur propter ipsum, cum in illo finita sit electio. Tamen secundum medium habet jam rationem finis proximi, si propter se etiam ametur, respectu prioris quod propter ipsum est electum. Tertium autem medium habet rationem finis remoti

respectu primi mediæ, et sic potest per plures fines magis vel minus remotos procedi, donec sistatur in ultimo. Et sic constat satis divisio illa, quantum ad expositionem terminorum pertinet (1). Finis autem ultimus ulterius dividi potest in ultimum simpliciter seu absolute, et in ultimum secundum quid, seu in aliquo genere vel serie actionum: de qua divisione alibi sese offeret occasio plura dicendi.

Jam quod agentia rationalia operentur propter finem, extra dubium est, prout cuique constat ex testimonio conscientie et quotidiana experientia hominum aliorum, quos videmus ad honores, ad divitias, cæteraque bona sibi propo- sita obtinenda, omni ope conatuque niti. Entia quoque irrationalia et insensibilia ad suos quoque fines tendere certum est, ut fusiore calamo demonstrabitur in *Cosmologia*.

420. Quæritur autem utrum finis habeat rationem veræ causæ. Quod aliquo modo influat in operationes agentium dubitari nequit. Nam ipsa experientia, qua edocemur nos agere propter finem, ostendit etiam nos ad operandum minime allici ac permoveri nisi bonitate finis, quem assequi intendimus. Cæterum finis bonitas non potest allicere, nisi prius cognoscatur, *ignoti enim nulla cupiditas*, quemadmodum fert effatum (2). Verum influxus iste finis veramne præ se fert causalitatem? Finem esse propriam ac realem causam communis ac certa tenet sententia, idque est «receptum dogma et quasi primum principium in Philosophia et Theologia» (3). Et probatur, quia finis vere influat in actionem et effectum operantis, ut nuper notavimus. Atqui non influat ut pura conditio. Ergo ut causa. Sane actus et effectus in primis vere dicuntur esse gratia finis ac propter finem, deinde indolem ac naturam sapiunt ejusdem finis, quatenus inde

Omnia agunt propter finem.

Finis habet rationem veræ causæ.

Sententia communis affirmativa probatur.

(1) Ita fere ad verbum Suarez, loc. cit., sect. 2, n. 14, seqq.; ubi etiam aliæ divisiones minus usitate vel necessarie videri possunt, n. 9-12.

(2) Vide fuse de hoc disserentem Suarez, loc. cit., sect. 7, ubi etiam quære, qualis et quanta requiratur cognitio, ut finis possit ad agendum incitare. Cfr. Soarez lusit. *Physic.*, tract. 2, disp. 8, sect. 4. Qua de re forte in *Psychologia* aderit commodior occasio fusiis loquendi.

(3) Suarez, loc. cit., sect. 1, n. 7, ubi in ejusdem assertionis patrocinium adducuntur Aristoteles, Plato ac Socrates.

præcipue trahunt suam speciem, evaduntque magis vel minus nobiles, immo etiam boni vel mali, prout finis aut malus fuerit, magisque aut minus nobilis. Denique certum est variato fine, variari actionem. Atqui hæc omnia aliena sunt a pura conditione, veramque produunt causalitatem. Ergo dicendum est finem esse veri nominis causam. Planum autem est finem causam activam non esse, nec causare agendo, sed alio modo, qui statim declarandus est.

Dices: Causa est prior effectu. Sed finis sæpissime est effectus, ut constat ex tertia divisione. Quare si finis foret causa, prior simul foret ac posterior: quod prorsus repugnat. Præterea causa ut agat, debet prius existere, siquidem existentia est necessarium prærequisitum ad causandum. Ergo quoniam finis sæpe non existit, sed per ipsam operationem agentis efficitur, causa esse nequit.

Verum ad hæc respondere operosum non est. Et in primis finis etiam ille, qui per agentis operationem efficitur prior est, non quidem secundum realem existentiam in seipsa, sed intentionaliter, quia debet prius ante actionem cognosci et bonitate sua causam efficientem ad operandum allicere ac permovere. Prioritas ergo secundum realem existentiam non est prorsus necessaria ad omnem cujuslibet generis causalitatem exercendam. Neque enim cum existentiam in numero prærequisitorum necessariorumque conditionum recenseremus, sermo erat de causa finali. Et sic neque sequitur finem, si causa sit, priorem simul et posteriorem actione fore secundum idem: videlicet esset prior in ordine intentionis et posterior in ordine realis existentiae et executionis: id quod certe non repugnat.

Finis ergo veri nominis causa est immo vero communis Scholasticorum sententia verissime docet cum S. Thoma, finalem causam esse primam inter omnes causas. *Cujus ratio est, quia materia non consequitur formam, nisi secundum quod movetur ab agente, nihil enim se reducit de potentia in actum. Agens autem non movet, nisi ex intentione finis; si enim agens non esset determinatum ad aliquem effectum, non magis ageret hoc, quam illud. Ad hoc ergo quod determinatum effectum producat, necesse est, quod determinetur ad aliquid certum, quod habet rationem finis. Hæc autem determinatio, sicut*

Finis est
causarum
prima.

in rationali natura per rationalem fit appetitum, qui dicitur voluntas; ita in aliis fit per inclinationem naturalem, qui dicitur appetitus naturalis (1).

421. Verum quænam est finis causalitas, quæ vocari etiam solet *finalizatio* vel ratio *finalizandi*. Finalizatio autem ac ratio ista finalizandi sumi potest in actu primo et in actu secundo. In actu primo considerata ratio finalizandi est id, vi cujus finis actu causat, et communis sententia reponit rationem hujusmodi in bonitate; ut constat ex superioribus dictis, cum probatum fuit solum bonum, sive verum sive apparens, rationem habere appetibilitatis, malum autem qua tale appeti non posse (2). Ob similem rationem dicitur medium ut medium non posse rationem finalizandi habere, nec propter se appeti, quia medium aut non habet bonitatem intrinsicam, propter quam a netur; aut si habeat, certe non queritur propter illam, sed propter bonitatem alterius, ad cujus assesectionem conducit. Qua de re vide plura apud Eximium Doctorem (3).

Disputatur autem, utrum sola bonitas objectiva finis, an vero etiam cognitio ejus sit ratio finaliter causandi: jam enim monuimus finem non causare, nisi prout cognoscitur. Quæ controversia solet quoque sub his aliis terminis proponi. Utrum finis moveat voluntatem secundum suum esse reale, an secundum suum esse apprehensum vel intentionale. Qua in re licet Avicenna (4) et quidam Thomistæ, inter quos numerandus est Bartholomæus Medina (5) et Card. Cajetanus (6), ac citari etiam solent Capreolus et Soncinas (7), putent apprehensionem vel cognitionem boni se tenere instar rationis objectivæ ac proinde esse veram rationem finalizandi in actu primo, non autem puram conditionem; at

Utrum cognitio
finis sit ratio
finalizandi,
an vero sola
conditio?

(1) S. Thom., 1. 2. quest. 1, a. 2. Cfr. Conimbric., *Physicor.*, lib. 2, c. 7, q. 20.

(2) Vide etiam Suarez, disp. 23, sect. 5, ubi hæc lucidissime declarantur.

(3) Loc. cit., sect. 6.

(4) *Metaph.*, lib. 6, c. 5.

(5) In 1.^{am} 2.^æ q. 1, art. 1, post. 3.^{am} conclus.

(6) In 1.^{am} 2.^æ q. 30, a. 3, in respons. ad 2.^{am}

(7) Apud Rubium, (*Phys.*, lib. 2, tract. 5, q. 5, n. 493).

sententia
communis

probat.

vero communis et vera sententia tenet solam finis bonitatem realem mente relucens, sive actu existat sive exitura sit, sive vere talis sit, sive tantum existimetur, esse rationem causandi, cognitionem vero non esse nisi puram conditionem (1). Et probatur, quia ratio movendi existens in fine est bonitas agentis conveniens, cujus obtinendi gratia ipsum et eligit media, et ad opus incitatur, et qua obtenta quiescit, ut satis patet ex ipsa finis notione. Atqui nihil horum convenit cognitioni finis. Sane quis dicat ægrotum appetere cognitionem sanitatis, vel propter cognitionem sanitatis quærere ac sumere medicinas, vel quiescere habita sanitatis cognitione? Dicendum itaque est cognitionem quidem finis necessariam esse ad exercendam causalitatem finis, non tamen per modum rationis finalizandi, sed per modum puræ conditionis, sicut applicatio ignis necessaria est ad comburendum.

Objicies: α) sæpe cognitio affertur pro ratione appetendi vel procurandi aliquid, ut cum dicitur: *Hoc volo, quia novi bonum mihi esse* β). Non minus requiritur existentia intentionalis ad finaliter causandum, quam existentia realis ad efficienter causandum. Atqui existentia realis non est pura conditio, sed virtus effectiva. Ergo etiam cognitio est ratio finalizandi in actu primo. γ) Nisi dicamus cognitionem esse veram finalizandi rationem, explicari nequit, quomodo sæpe possit appeti etiam apparens ac falsum bonum. δ) Sola cognitionis varietas sufficit ad diversificandam speciem actuum

(1) Ita Gabriel et Oeckam apud Suarez (loc. cit., sect. 8, n. 5), Ferrariensis (In lib. 1.um *Contr. Gent.*, c. 44), Domin. Sotus (*Physicor.*, lib. 2, q. 3, par. *Causa finalis*), Javellus (*Metaph.*, lib. 5, q. 6), Joan. a S. Thoma (*Physic.*, q. 13, a. 1), Goudin (*Physic.*, disp. 2, q. 3, a. 2), Complutens. (*Physic.*, disp. 14, q. 4), Matrius (*Physic.*, disp. 7, q. 8), Pontius (*Physic.*, disp. 10, q. 4), alique Scotiste apud ipsum. Itaque Nostrates communiter cum Suarez (loc. cit., sect. 8), Rubio, (loc. cit.), Conimbrie. (*Physicor.*, lib. 2, c. 7, q. 23), Tolet. (*Physic.*, lib. 2, q. 14), Benedict. Pererius de *Communibus omnium rerum principis*, lib. 8, c. 4), Vazquez (In 1.^{am} 2.^{am} disp. 2, c. 2), Soarez lusit. (tract. 2, disp. 8, sect. 3, n. 643), Rhodes (lib. 2, disp. 2, q. 5, sect. 3, par. 2), De Benedictis (*Physic.*, lib. 2, q. 5, c. 1), Arriaga (*Physic.*, disp. 8), Semery (*Trienn.*, vol. 2, disp. 4, q. 3, a. 1), et Lossada (loc. cit., n. 10 seqq.)

appetitus. Sic licet finis sit in se honestus, apprehendatur tamen ut inhonestus, actus ad illum tendens inhonestus erit, et e converso. Sic etiam idem malum, si cogitur ut præsens, tristitiam, si ut absens, parit timorem; et e contrario idem bonum generat desiderium vel delectationem, qui sunt actus diversi, prout apprehendatur ut absens vel ut præsens.

Resp. ad α) *dist.*, assertum: sæpe cognitio affertur pro ratione appetendi, ut *quod* appetitur, *neg.*; ut id *quo* bonitas ipsa appetitur, *conc.* Resque patet in bene multis exemplis similium locutionum, quæ non causalitatem veri nominis significant. Sic sæpenumero dicimus. *Lignum comburitur, quia igni applicatur: Diligo Deum super omnia, quia scio illum esse summe bonum*, etc.: in quibus aliisque similibus non vis motiva, sed pura conditio, pro ratione redditur.

Ad β) *dist.*; id est æquali necessitate requiritur utraque existentia ad causandum, *trans.*; eodem modo, *neg.*, supposita nostra sententia essentiam rei cum existentia identificante. Si enim contraria sententia supponatur potest dici existentiam ipsam realem non esse, nisi conditionem *sine qua non* ad causandum efficienter, sicut est existentia intentionalis ad finalizandum.

Ad γ) in communi, quam tuemur, doctrina egregie applicari, quomodo possit appeti ac finaliter causare bonum apparens. Si enim ut bonum cognoscatur id, quod bonum in se non est, jam re vera existit intentionaliter bonitas, poteritque causare non minus, quam ipsa realis bonitas voluntati per veram cognitionem proposita, ut bene rem declarat Suarez (1).

Ad δ) respondeo, quod sæpe variatur appetitio finis ex diversitate cognitionis, non quia cognitio sit ratio finalizans, sed quia representat bonitatem objectivam aliquatenus diversam, quemadmodum rem explicat Eximus Doctor (2), et post ipsum Complutenses (3). Plura de his dabunt idem Suarez, Rhodes, Joannes a S. Thoma, Complutenses etc.

(1) Disp. 23, sect. 5, n. 12 seqq.

(2) Loc. cit., sect. 8, n. 11.

(3) Loc. cit., n. 32.

Causalitas
finis respectu
actuum
voluntatis.

422. Jam ratio finalizandi in actu secundo, seu ipsa actualis causalitas finis, satis communiter dici solet (1) esse *motio quadam metaphorica*, id quod desumptum videtur ex Aristotele (2). Verum tota difficultas est in explicanda motione ista finis propria: qua de re sunt plures loquendi rationes (3). Omnium probabilissima et communissima rei explicatio huc revocatur, causalitatem finis vel rationem finalizandi in actu secundo respectu actuum, quos voluntas elicit circa finem, aliud non esse, quam ipsamet actionem physicam, qua tales actus a voluntate producuntur. Id quod pulchre significavit S. Augustinus illis verbis: *Trahitur et animus amore... Nuces puero demonstrantur, et trahitur...: artando trahitur...: cordis vinculo trahitur* (4). Et S. Thomas: *Sicut influere causæ efficientis est agere, ita influere causæ finalis est appeti seu desiderari* (5). Et alibi: *Causalitas... finis in hoc consistit, quod propter ipsum alia desiderantur* (6). Ratio autem est, quia posita actione voluntatis finem intrinsece respicientis, quin aliud præterea cogitetur, jam intelligitur finis actu causans vel alliciens vel incitans ad agendum, et effectus pariter actu causatus seu positus propter finem, prout requirit ratio causalitatis; tali vero actione sublata vel præcisa, poterit quidem finis concipi vim habens finalizandi, non tamen actu finalizans, nec actus voluntatis vel effectus actu pendens a fine. Ergo...

Dices. Actio voluntatis est effectus finis. Ergo non est causalitas, utpote quæ præcedere debet effectum. Antecedens autem probatur, tum quia voluntatis actio est propter finem, tum quia prius concipitur finis attrahere atque invitare voluntatem ad amandum, quam quod amet. Ac proinde in hujusmodi attractione vel invitatione, quæ actum voluntatis præcedit, videtur finis causalitas reponenda.

(1) Vide apud Conimbric., *Physic.*, loc. cit., q. 21, art. 2; et Suarez, loc. cit., sect. 4, n. 8.

(2) *De Generat. et corrupt.*, lib. 1, c. 6, tract. 55.

(3) Vide illas fuse relatas apud Suarez, loc. cit., sect. 4.

(4) S. Aug. tract. 36 in Joann.

(5) S. Thom., *de Verit.* quæst. 22, art. 2.

(6) S. Thom. *Contr. Genl.* lib. 1, c. 37.

Respondeo, *trans. antec., neg. conseq.* Necessè enim non est, ut finis effectus et causalitas re distinguantur; sed una eademque actio voluntatis potest habere simul rationem effectus finalis et causalitatis secundum diversam considerationem, prout nempe concipiatur una illa realitas sub ratione actus et sub ratione actionis a voluntate manantis: unde etiam actio voluntatis spectata sub ratione actus vel effectus consideratur quoque ut pendens et posterior quodammodo seipsa, secundum quod concipitur ut actio et causalitas. Immo vero in ipsa actione voluntatis, quæ causalitas est finis, potest considerari per rationem quædam prioritas relate ad finem, quia amor vel quævis alia actio voluntatis finem respiciens, nequit efficienter profluere a voluntate, nisi prius aliquo modo sit a fine, eo fere modo quo actio est, vel per rationem consideratur, quodammodo prior passione, quamvis quoad rem ipsam cum ea identificetur. Quapropter vera est hæc causalis. *Quia amor est a fine, ideo est a voluntate*, nam voluntas non amat nisi propter finem. *Transmissi* autem antecedens, ut omittam nunc controversiam illam, utrum actiones intentionales sint de prædicamento actionis, in quibus proinde distinguenda sit actio ab actu immanenti, qui sit terminus distinctus ab actione. Si enim actiones voluntatis sint hujusmodi, *negandum* est antecedens, ac dicendum actiones illas esse causalitatem tum finalis tum efficientis causæ, nempe voluntatis, actus vero esse utriusque causæ effectus (1). Nec refert, quod nos finis causalitatem imaginemur instar suavis cujusdam attractionis vel illecebræ voluntatem moventis ad actum. Nam certum est causalitatem actu non dari, ubi nullus est effectus. Atqui posita quacumque attractione objecti prævia ad actionem voluntatis, potest adhuc nihil agi propter finem. Ergo nihil præcedens actionem ipsam voluntatis potest esse causalitas in actu secundo, sed solum causalitas vel ratio finalizandi in actu primo (2). Cæterum quod eadem sit quoad rem ipsam et finis et ipsius voluntatis agentis causalitas in actu secundo, non repugnat, sicut diximus superius

(1) Vide Suarez, loc. cit., sect. 4, n. 12; Complutens., loc. cit., q. 5, n. 44.

(2) Vide Suarez, loc. cit., n. 5 seqq., ubi hæc egregie declarantur.

non repugnare ut eadem realitas, quæ prout ab efficiente causa fluit, dicitur actio et est causalitas agentis, prout pendens a materia, sit passio ac sustentatio et causalitas causæ materialis (1).

Cur causalitas
finis dicatur
motio meta-
phorica.

Ex quibus etiam facile intelliges, cur causalitas finis dicatur esse *motio metaphorica*. Motio enim propria fit per influxum physicum rei moventis; motio autem finis non est huiusmodi, sed talis, quæ etiam a bono nec physice præsentate nec realiter existente procedere queat. Sed quia finis voluntatem quodammodo invitat per illecebram suæ bonitatis cognitionem propositam, voluntas autem ita sollicitata elicere solet amorem ex vi cuiusdam sympathiæ cum bono apprehenso, quasi a tali bono attraheretur suavi veluti funiculo, idcirco finis metaphorice dicitur impellens et movens voluntatem ad amandum, non quod vere ac realiter non causet, sed quia non causat vere agendo. Quamobrem eadem productio amoris, prout a voluntate physice oritur, est motio propria, et prout a fine pendet, est motio metaphorica sicut eademeductio, prout ab agente, est actio, et prout a subjecto pendet, non est actio, sed passio; et eadem cognitio est physica sui existentia, et non nisi intentionalis ac metaphorica existentia objecti (2).

Quamnam
causalitas finis
respectu actuum
externorum.

423. Et hæc quidem valent de causalitate finis respectu actuum voluntatis. Quid autem dicendum est de actibus externis, vel etiam de actibus intellectus et aliis etiam posterioribus actibus ipsius voluntatis, qui ex ejusdem decreto atque imperio fiunt propter finem? Respectu ejusmodi actuum causalitas finis videtur esse ipsa physica productio eorumdem, non sola et specificè sumpta, sed prout hic et nunc imperata per alium actum voluntatis respicientem finem. Et probatur, quia in primis sola physica productio illorum actuum non satis videtur determinare, ut fiat propter finem, cum eadem actio, v. g. deambulatio, quæ fit propter hunc finem, possit etiam procedere ab alio fine, aut etiam a nullo. Deinde nec solus actus internus imperans ultimo determinat effectum externum, ut a fine causetur, quia tali actu posito,

(1) Cfr. Suar., loc. cit., n. 9 et 13.

(2) Lossada, loc. cit., n. 21.

potest adhuc, saltem divinitus, impediri effectus. Ergo dicendum est externam actionem, prout determinatam et imperatam ab interno voluntatis actu, esse finis causalitatem in effectus externos (1).

Explicata finis causalitate, restat, ut effectus declaremur. Hi autem plerumque sunt multi, hoc ordine elicit. Primo excitatur in voluntate *simplex amor* seu *complacentia* in bonitate finis ab intellectu proposita. Deinde *intentio* seu desiderium assequendi finem: quæ si ad electionem mediorum determinet, dicitur *efficax*, inefficax, si non determinet. Tertio succedit *deliberatio* seu consultatio rationis circa media opportuna, et mox *electio* eorumdem, et *executio*. Sexto sequitur realis *positio* vel *assecutio* finis per media, ac tandem *gaudium* de fine obtento. Quæ omnia facile deprehendes in ægroto, qui quærit salutem, in viro qui magistratum vel canonicatum appetit, etc. Hos autem actus omnes esse propter finem et a fine causari lucide probat cum S. Thoma Doctor Eximius (2).

Effectus finis.

Quæ cum ita sint, necesse non est multis declarare veritatem illius effati: *Primum in intentione est ultimum in executione*; quod jam per se patet ex dictis.

Primum in
intentione est
ultimum in
executione.

424. Quæres autem in quorumnam agentium actionibus et effectibus locum habeat finalis causalitas. Quod agentia rationalia creata ita propter finem agant, ut finis suam erga illa causalitatem exerceat, extra dubium est. Quod autem Deum attingit; distinguendum est inter actus internos vel decreta libera divini voluntatis et actiones transeuntes. Et in divinam quidem voluntatem respectu actuum immanentium seu determinationum liberarum, quidquid dicat Soncinas (3), finis causalitatem ullam propriam exercere nequit, quemadmodum probat Suarez (4) cum S. Thoma (5) aliisque veteribus scriptoribus. Quod autem pertinet ad externas actiones et effectus, dubium non est, «quin Deus operetur ad extra propter semetipsum ut finem, ita ut ipse sit primum

In quorumnam
agentium
actionibus finis
causalitatem
exerceat.

(1) Lossada, loc. cit., n. 22. Cfr. Suarez, loc. cit., n. 17.

(2) Suarez, disp. 23, sect. 3. Cfr. Lossada, loc. cit., n. 18.

(3) *Metaph.*, lib. 5, quæst. 2.

(4) Loc. cit., sect. 9, n. 3 seqq.

(5) 1 p., quæst. 19, art. 5; *Contr. Gent.*, cap. 86, 87, etc.

principium efficiens, et ultimus finis rerum omnium, juxta illud Prov. 6. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus*. Quamvis enim actus divinæ voluntatis nullam sui causam, atque adeo nec finalem habeant, sed infinita Dei bonitas sit ipsi ratio volendi modo eminentissimo citra causalitatem; nihilominus operationes Dei ad extra, sicut efficienter, ita et finaliter, a Deo causantur. Quod autem in agente creato finis non causet actiones externas, nisi causando prius actus internos; ideo accidit, quia finis, ut causet, debet amari, et amari nequit ab agente creato, nisi causet amorem. At a Deo potest utique amari finis, tametsi nihil hic in Deo causet. Accedit, quod actio externa creaturæ de se indifferens est, ut ex variis finibus imperetur, ideoque non aliter pendet a fine determinato, nisi quatenus pendet ab actu interno, qui prius a fine causatur. At actio externa Dei non est indifferens respectu finis ultimi; cum sit essentialiter impotens causari a Deo, nisi ut operante propter semetipsum: quare per se est causalitas Dei, tum ut efficientis, tum ut ultimi finis» (1). De agentibus insensibilibus dicendum videtur, actiones eorum, licet ad suos fines certissime tendant, non tamen habere proprie finalem causam. Finis enim non causat, nisi prout bonitas ejus appetitui per cognitionem proponitur. Nihilominus communiter dici solet actiones etiam naturalium et insensibilium agentium esse propter finem et effecta causæ finalis; non quidem præcise prout ab ipsis naturalibus agentibus egrediuntur, sed prout simul sunt a causa prima, quæ in omnibus et per omnia operatur, vel prout ipsa agentia naturalia substant directioni et intentioni causæ primæ: quapropter dicuntur etiam non tam operari propter finem, quam in finem dirigi a superiori agente. Denique bruta animantia, cum cognoscant sibi convenientia objecta, et appetant quærantque illa, videntur aliquo modo causalitatem finis participare, operando propter finem; verum quia non cognoscunt formalem rationem convenientiæ vel utilitatis non ita moventur ut possint unum ad aliud ordinare,

(1) Lossada, loc. cit., n. 27. Cfr. Suarez, loc. cit., n. 8 seqq. ubi fuse res ista pertractatur. Verum forte in Theologia de his agendi opportunitior locus accidit.

ideoque non tendunt in finem formaliter ut finem, nec in medium ut medium, neque in finem propter se, nec in media propter finem. Quare causalitas finis respectu brutorum est valde imperfecta.

ooo. Jam de causa objectiva id solum dicere sufficit, objectum tripliciter considerari posse: primo prout median-
tibus specibus influit in actum cognitionis; et hoc pacto causa
objectiva revocatur ad efficientem. Secundo prout mensurat
et specificat actus ipsos; et sub hac consideratione causa
objectiva reduci potest ad formalem. Tertio prout bonitate
sua voluntatem allicit ac movet, et sic pertinet ad finalem
causam.

Quid de causa
objectiva

ARTICULUS III.

De causa exemplari.

425. Exemplar duplex solet distingui, internum et externum. Externum est, res oculis subjecta, quam quis imitandam sibi proponit: internum est similitudo operis faciendi, quæ mente præformatur: quare vocatur græcè *idea*, quam, interprete Tullio et S. Augustino (1), latine dicere possumus *formam* vel *speciem*, aut etiam rei faciendæ *rationem*. Quid autem sit internum istud exemplar, a multis PP. ac Philosophis celebratum, de quo potissimum hic loquimur, præclare Angelicus explicat his verbis: *Forma... alicujus rei potest dici tripliciter: uno modo a qua formatur res, sicut a forma agentis procedit effectus formatio. Sed quia non est de necessitate actionis, ut effectus pertingant ad completam rationem formæ agentis, cum frequenter deficiant, maxime in causis æquivocis; ideo forma, a qua formatur aliquid, non dicitur esse idea vel forma. Alio modo dicitur forma alicujus, secundum quam aliquid formatur; sicut anima est forma hominis, et figura statuæ est forma cupri; et quavis forma, quæ est pars compositi, vere dicatur esse illius forma, non tamen consuevit dici ejus idea, quia videtur hoc nomen idea significare formam separatam ab eo, cujus est forma. Tertio modo dicitur forma alicujus illud, ad quod aliquid formatur: et hæc est forma*

Quid et quoti-
plex exemplar.

(1) Lib. 83, *Questionum*, quæst. 46.